

פתגמי ארם צובה

אמנון שמוש

מתוך הספר אר"ץ ומלואה (מחקרים בתולדות קהילת ארם צובא ותרבותה) שיצא לאור ע"י המרכז מורשת ארם צובא(חלב) בשיתוף פעולה עם מכון בן-צבי והאוניברסיטה העברית בירושלים.

הפתגם הוא ביטוי קצר וקולע של חכמה עממית מצטברת. הרעיון שבו אוניברסלי, אך הניסוח לוקלי. אותו רעיון, אותה אמת, ניתן למצוא בניסוחים אינספור במקומות שונים בעולם, בתיאורים היונקים מן ההווי והפולקלור המקומי. החרוז והתקבולת מסייעים לזכור אותו כלשוננו.

כששמעתי מפי 'חלבי' צעיר, יליד ברוקלין, את הפתגם 'כל תרנגול על מזבלתו קורא בקול גדול', שאלתי אותו מתי לאחרונה ראה תרנגול על מזבלה. 'תבוא אתי בשבת למרכז הקהילתי שלנו', ענה לי.

ליקטתי כמה פתגמים מן הזיכרון האישי, מימי הילדות בחלב, מ אמא שהביאה אותם איתה לתל-אביב הקטנה, מהמשפחה ומהחברה החלבית בארץ. הופתעתי לגלות בנסיעותיי, שפתגם אלה נדדו לכל קהילות-הבת החלביות בעולם והוענקו(שלא לומר הונקו) לצאצאים, ספוגים במאכלים החביבים ובמנהגים הבלתי נשכחים.

חן המקום על פתגמיו. חן הלשון הערבית-יהודית החלבית, שהמציאה ביטוי כמו 'נאס-מלאח', שהולך מסוף העולם ועד סופו. ביטוי זה, כמשל, שמשמעו הלשוני 'אנשים טובים' ושימושו החברתי 'שומרי מצוות', הוא יחיד במינו ומעיד על הקהילה שיצרה ופיתחה אותו. לא כן, לדעתי, הפתגמים. להם יש מקבילות בתרבויות אחרות, בלשונות שונות. החלב והדבש שבהם — הלשון והדימויים העסיסיים, כדרך אר"ץ בעלמא.

איזא כאן סאחפכ עסל, מא
תלקסו פולו.
אם ידיך עשוי דבש, אל תלקק
אותו עד תום.

כל דיכ עלא מזבלתו סיאח.
כל תרנגול על מזבלתו קורא בקול
גדול.

אלי בנתכל עלא ג'ארו. בינאם
ג'ועאן.
מי שסומך על שכנו, ישן רעב.

<p>אל דב פי עין אמו ע'זאל. הרב בעיני אמו עופר.</p>	<p>מא ביתערף תיירי, תתא תעאשר עיירי. לא תדע גדולתי, עד תכיר זולתי.</p>	<p>אל זבאלה ב'תינפוש האלה. האשפה מנפחת את עצמה.</p>
<p>אש פי אחלא מן אל חלאונה? אל סולחה בעד אל עדאונה. מה מתוק מחלבה? סולחה אחר איכה.</p>	<p>דאר בלא ג'אר ביסנוא אלף דינאר. בית בלא שכנים שווה מיליון שקלים.</p>	<p>יא ג'ארי, אנת פי דארכ – ואנא סי דארי. שכני החביב, אתה בביתך ואני בביתי – ואין ריב.</p>
<p>לאווי כאן אל פלאם מן פידה, אל ספות מן דהב. אם המלים כסף, השתיקה זהב.</p>	<p>עלא אד פרישכ מד אגריכ. התפרקד מלוא מיסתך, לא יותר. לו 'אדוני'.</p>	<p>איזא כאן לכ ע'רד ענד פלב, אוללו' יא סידי'. אם אתה צריך דבר-מה מכלב, קרא התפרקד מלוא מיסתך, לא יותר. לו 'אדוני'.</p>
<p>אל תמאר בירתיבט פרסאנו, אל אינסאן פלסאנו. החמור נקשר ברסנו, האדם – בלשונו.</p>	<p>סעאה אילא רבכ וסאעה אילא אלבאכ. שעה ליוצרך - ושעה ליצרך.</p>	<p>אלי בדיא אל באב, בסמאע ג'וואב. מי שמקיש בדלת בנחת, תשובה לו מובטחת.</p>
<p>סלם עגינכ ליל ת'באז ונלאווי אפל נוסו. מסור בצקך לידי אופה, גם אם יאכל מחציתו.</p>	<p>אחפז ארשכ אל אביד, אילא יום אל אסוואד. שמור את הגרוש הלכן עם החזור. לאותו יום שחזר.</p>	<p>אל רינא בל עמל, נלא מן אל אמל. הרכוש הוא פרי העמל, התקוה לא תצמיח זלזל.</p>
<p>פתרית אל חרפה, מא פיהא באראפה. פעלתנות יתירה לא תביא ברכה.</p>	<p>אל פסל מא ביטעמי עסל. העצלנות לא תאכילך דבש.</p>	<p>פלביין בייאתלו אסד. שני כלבים יגברו על לכיא.</p>
<p>איזא כאן ראג'ע מן אל סאפאר, אחסאן מתאל סם ולא חביית'הם. אם אתה שב מנסיעה בנכר, הבא לבני ביתך ולו קומץ עפר.</p>	<p>אבנו עלא כתפו, וביפאתש עליה. בנו על כתפו, והוא שואל איפה. אם אתה שב מנסיעה בנכר, הבא לבני ביתך ולו קומץ עפר.</p>	<p>אחסאן מתאל סם ולא חביית'הם. אם אתה שב מנסיעה בנכר, הבא לבני ביתך ולו קומץ עפר.</p>
<p>לאמה אל זאיידה, מא לה פאיידה. נגיסו מעל למידה, אין תועלת בצידה.</p>	<p>בידא אליום אחסן מן ג'אניה בוקרא. טוב ביצה מיד בידיים מתרנגולת מחר - מחרתיים.</p>	<p>סאכאתנאלו, דחיל הווא וקמארו. שקני לו, הכנים גם את חמורו. מחר - מחרתיים.</p>
<p>אל עאנדו ג'אג'יה, בידיינו בידא. מי שיש לו תרנגולת, מלודם לו ביצה.</p>	<p>תע'אדה ותהאדה, תעאשה ותמאשה. ארוחת צהריים ולך לנוח, ארוחת ערב וצא לשוח.</p>	<p>דראבני ופכה, סבאני ושתאפה. היכני ובכה, הקדימי והתלונן.</p>
<p>אל סקפאתי האפי, אל ת'איאט עריאן ואל נג'אר באבו מחילוע. הסנדלר יחף, החייט ערום והנגר דלתו רעועה.</p>	<p>אל סקפאתי האפי, אל ת'איאט עריאן ואל נג'אר באבו מחילוע. הסנדלר יחף, החייט ערום והנגר דלתו רעועה.</p>	<p>מא ב'חכ גילדו מיתל דיפרו. לגירוד עורך אין כמו ציפורניך.</p>

<p>אִיסָאָל מוּגִ'אַרְב וּוְלָא תִיסָאָל חִפִּיִּם. שאל בעל ניסיון ואל תשאל רופא.</p>	<p>אֵלֵי עֲאִשְׁרֵי אֵל אֹוֹם אַרְבַּעִין יוֹם, סָאָר מִיִּנְהוּם וּפִיִּהוּם. מִן שִׁמְתֵרוּעַע עִם חִבּוּרָה אַרְבַּעִים יוֹם, הוֹפֵךְ לַחֲלֵק מִמֶּנָּה.</p>	<p>גִּ'אַנָּה בְּלֵא נָאִס, מֵא בְּיִתִּינְדָאִס. גִּן עֵדֵן בְּלֵי בְנֵי אָדָם, לֹא יִדְרוּךְ בּוֹ אָדָם.</p>
<p>אֵלֵי גִיתוֹ יִסְתְּרִיחַ, בְּיֵאוּל עֵלֵא כָּל שִׁי מְנִיחַ. מִי שִׁמְחָפֵשׁ מְרִגּוּעַ, יֵאֵמֵר עַל כָּל דְּבַר כִּי טוֹב.</p>	<p>כָּל עֵכְבָה (עֵיכּוּב) - לְטוֹבָה שַׁעַת אֲכִילָה - שַׁעַת מִלְחָמָה פְּתִגְמִים שִׁנְאֵמְרוּ בַעֲבֵרִית</p>	
